

Het XYZ van lichamelijke integriteit

Brigitte Theeuwen

Z is uitgehuwelijkt, Y wordt gestalkt, X is als kind seksueel misbruikt door haar broer, W wordt op straat lastig gevallen, V wordt op zijn werk door collega's gepest. In Nederland gaan we ervan uit dat elk mens recht heeft op lichamelijke integriteit. Desondanks is het aantal overtredingen schrikbarend en wordt de lichamelijke integriteit van mensen dagelijks geschonden. Dat loopt uiteen van opdringerig fysiek gedrag zoals aanraken op een schouder of rug tot genitale verminking, gedwongen prostitutie of uithuwelijking, waarbij zeggenschap over het eigen lichaam en 'zijn' ontbreekt.

Het recht op lichamelijke integriteit is vastgelegd in artikel 11 van de grondwet en luidt: "Iedereen heeft behoudens bij of krachtens de wet te stellen beperkingen recht op onaantastbaarheid van zijn lichaam". De kern is dat iemand zelf mag bepalen welke ingrepen hij of zij van buitenaf duldt en dat niemand gedwongen mag worden iets anders te doen dan hij of zij zelf beoogt. Juridische vakliteratuur lijkt zich, met het oog op maatschappelijke veiligheid en moderne opsporingstechnieken, vervolgens vooral toe te spitsen op de mogelijkheden om DNA af te kunnen nemen, technische vernuftigheden in te planten etc. Daarbij is het algemene uitgangspunt dat registratie van lichamelijke kenmerken door justitie is toegestaan, aangezien het lichaam als zodanig in tact blijft, maar penetratie van het lichaam zonder toestemming - met welk hulpmiddel dan ook - wordt gezien als grensoverschrijding. En dat mag dus niet. Maar het mag wel wanneer daarin door andere wetgeving wordt voorzien, zoals bijvoorbeeld in de Wet 'DNA-onderzoek bij veroordeelden'. Mensen die veroordeeld zijn voor een misdrijf waarop in de wet een gevangenisstraf staat van vier jaar of meer, zijn verplicht om celmateriaal af te staan: met een wattenstaafje wordt enig wangslimvlies afgenomen. In eerste instantie wordt

het DNA materiaal afgenomen bij veroordeelden van zedendelicten.

Schenden

Justitie worstelt met het vaststellen van de grenzen van lichamelijke integriteit, juist omdat ze die niet wil schenden en tegelijkertijd, met het oog op criminaliteitsbestrijding, een zo groot mogelijk arsenaal van opsporingstechnieken tot haar beschikking wil hebben. Datzelfde geldt soms voor andere beroepsgroepen, bijvoorbeeld de gezondheidszorg. Nog niet zo lang geleden werd er een discussie gevoerd in het kader van de bestrijding van meisjesbesnijdenis over het standaard controleren van geslachtsdelen van jonge meisjes en vrouwen door artsen, wanneer zij tot een veronderstelde risicogroep behoren. Ouders en kinderen kunnen een dergelijke controle wanneer zij daarvoor geen toestemming hebben als een inbreuk op hun lichamelijke integriteit ervaren, ook al blijft het lichaam intact. Op veel andere terreinen overschrijden mensen om verschillende redenen en in verschillende mate de lichamelijke integriteit van anderen, ongeschijnlijk zonder veel aandacht te besteden aan het principe van lichamelijke integriteit. Denk daarbij aan (seksuele) intimidatie, zedemisdrijven, mishandeling, eerwraak, uithuwelijking, stalking, geweld en genitale verminking. De daders zijn te vinden

in de meest uiteenlopende groeperingen, en allerlei noties van integriteit, normen en waarden over relaties, autonomie, cultureel bepaald gedachtegoed, rolverdeling van mannen en vrouwen en verwardheid over seksualiteit spelen een rol bij die schending. Dikwijls denken we pas na over lichamelijke integriteit als die geschonden wordt of dreigt te worden. De afkeuring daarvan is vrijwel unaniem, maar toch is er een complicerende factor.

Er zijn daders die de grens overschrijden terwijl ze dat met goede bedoelingen doen, of in de overtuiging dat zij in hun recht staan. Daarbij wordt gerefereerd aan het algemene belang (veiligheid en criminaliteitsbestrijding), economisch belang (uithuwelijking, uitbuiting van prostituees) familiebelang (eerwraak), het belang van het slachtoffer (genitale verminking), tot en met het vermeende recht om een eigen behoefte meer centraal te stellen dan die van het slachtoffer (verkrachting, stalking en seksuele intimidatie). Soms wordt simpelweg ontkend dat de grens van lichamelijke integriteit van de ander is gepasseerd. Het bestrijden van het schenden van lichamelijke integriteit is dus niet zo eenvoudig als lijkt op grond van het tweeregelige grondwettelijke recht: de vormen van schending zijn talrijk en de normen niet voor iedereen eenduidig.

Slachtoffers

De slachtoffers zijn dikwijls vrouwen en meisjes, maar ook mannen en jongens zijn slachtoffer. Slachtoffers zijn er in alle leeftijden, in alle culturen, arm en rijk en met alle mogelijke religieuze achtergronden. Zij zijn op het moment van schending niet voldoende in staat hun grens te bewaken bijvoorbeeld door hun jonge leeftijd, door familiebanden met de dader, of als gevolg van economische afhankelijkheid. Soms is bedreiging en fysiek overwicht van de dader een reden om toe te geven, een andere keer wordt het slachtoffer compleet verrast in een vermeende vertrouwensrelatie. Het niet weerbaar zijn en de aantas-

ting van autonomie, hebben voor slachtoffers vaak gevolgen op de lange termijn. Daarnaast zijn mensen niet alleen een lichaam, maar vormen mensen fysiek en psychisch een geheel. Schending van het lichaam heeft dus ook psychische consequenties.

Lange termijn

In het bijzonder wanneer de lichamelijke integriteit op jonge leeftijd (herhaaldelijk) wordt geschonden, en geen adequate hulp wordt geboden zodat de schending niet of niet voldoende verwerkt is, hebben mensen daar later in hun leven nog veel last van, zoals zichtbaar wordt uit de

ervaringen van gestalttherapeut Kate Cliquet. Slachtoffers worstelen met angst, ofwel om anderen te vertrou-

Met Kate Cliquet, gestalttherapeute in Nijmegen praat ik over ervaringen uit haar beroepspraktijk met mensen die als kind misbruikt of mishandeld

zijn. Voor Kate Cliquet zijn grenzen niet erkend en is er sprake van schending van de lichamelijke integriteit wanneer het slachtoffer dit als zodanig ervaart. Wanneer niet adequaat wordt ingegrepen en geen goede ondersteuning wordt geboden, zijn de gevolgen jaren later zowel voor het slachtoffer, als de dader en de omgeving nog erg groot. Ook wanneer de directe schending al jaren geleden is opgehouden, worstelen de slachtoffers nog met schaamte, schuld, boosheid, angst en verdriet. Mensen hulp bieden vanuit Gestalt betekent dat mensen als één geheel (holistisch) worden gezien; lichaam, geest, ziel of psyche zijn niet te scheiden. Maar als mensen bij Kate Cliquet in de praktijk komen zijn de klachten wel op verschillende niveaus te identificeren. Veel fysieke klachten blijken psycho-somatische

klachten te zijn. Daarnaast manifesteert lichamelijk misbruik in de kinderjaren zich dikwijls psychisch. Bijvoorbeeld door een grote vorm van wantrouwen tegenover de omgeving. Maar ook het tegenovergestelde is vaak zichtbaar namelijk grenzeloos gedrag in allerhande contacten. En verward zijn over wat wel en niet normaal is op seksueel gebied en grensoverschrijdend gedrag als normaal gaan zien (zelf geen grenzen kunnen stellen, of niet kunnen ingrijpen als anderen grenzen overschrijden). Lichamelijk misbruik kan zich ook vertalen naar sociaal disfunctioneren, bijvoorbeeld geen relaties kunnen opbouwen of aanhouden zowel privé als in werksituaties.

Ook mannen worden misbruikt: daarbij ziet Cliquet dat het voor hen erg moeilijk is met het misbruikt zijn naar buiten te komen en hulp te vragen. De omgeving gaat ervan uit dat vrouwen het slachtoffer en mannen de dader zijn, en daarnaast conflicteert het slachtofferschap met de traditioneel gedefinieerde rol die mannen oplegt de sterkere te zijn.

Kate Cliquet is getuige geweest van situaties met misbruik tussen kinde-

ren. Zij weet uit ervaring dat seksueel misbruik regelmatig voorkomt tussen kinderen onderling. Volwassenen doen dat soms ten onrechte af als 'spelletjes' die daarmee toegestaan worden. Op die manier kan verwarring over seksualiteit en lichamelijke integriteit doorwoekeren en meer slachtoffers maken via alle betrokkenen.

Een typische Gestalt uitspraak is "Als je een steen laat liggen op je weg struikelen je kinderen erover". Juist problematiek die voortvloeit uit seksueel misbruik leent zich ervoor om van generatie op generatie te worden overgedragen. Ondanks deze kennis vindt Kate Cliquet het elke keer frappant als ze hoort dat kinderen van slachtoffers op vergelijkbare manier misbruikt worden zoals dat in de vorige generatie gebeurde. Reden te meer om intensief en effectief aandacht te schenken aan zowel slachtoffers als daders en op die manier te voorkomen dat de pijn verder wordt doorgegeven.

(www.vermeulen-cliquet.nl, tel (024) 322 47 88).

wen, dan wel zich te verbinden, zij krijgen hun leven moeilijk op het spoor (geen werk vinden, of sociaal isolement) en de balans is lastig te vinden. Met als effect dat sommige mensen erg voorzichtig worden, terwijl anderen juist aan de ander kant doorslaan, geen grenzen kunnen stellen voor zichzelf of gemakkelijk grenzen van anderen overschrijden. Ook komt het voor dat het overschrijdend gedrag wordt geïnternaliseerd zodat een persoon doorgaat zichzelf tot slachtoffer te maken, bijvoorbeeld door zichzelf seksueel aan te bieden en beschikbaar te stellen. Dat lijkt bij jonge meisjes het gemakkelijkst te herkennen, omdat het daarbij zo in strijd is met de algemene verwachting en gemakkelijker te identificeren als 'niet bij hen horend'. Maar zelfs dan moeten de signalen wel worden opgepakt en juist worden geïnterpreteerd. Ook getuigen kijken soms liever de andere kant uit dan de confrontatie aan te gaan. In die zin is een recente rechtszaak waarin een moeder wordt veroordeeld wegens het oogluikend toestaan van seksueel misbruik van haar kind door haar partner spraakmakend. Overigens zal het mij niet verbazen wanneer de moeder zelf als kind seksueel misbruikt blijkt te zijn.

Aanpakken

Een andere vraag die zich opdringt is of we in Nederland voldoende mogelijkheden hebben om situaties waarin de lichamelijke integriteit wordt geschonden aan te pakken en weer veilig te maken voor de slachtoffers. Als ik daarbij refereer aan het interview met Marlène Melfor lijkt het beleid dat organisaties sinds een tiental jaren voeren ten aanzien van seksuele intimidatie en het aanstellen van vertrouwenspersonen binnen arbeidsorganisaties goed te werken. Essentieel is daarbij dat de beleving van het slachtoffer het uitgangspunt is, dat het slachtoffer de situatie niet alleen hoeft op te helderen, dus dat hulp voorhanden is, en dat de dader aangepakt wordt zodat het grensover-

Marlène Melfor, centraal vertrouwenspersoon van het Korps Landelijke Politie Dienst (KLPD) komt in haar werk dikwijls in contact met mensen die

aangeven geïntimideerd te zijn: zij geven aan dat hun lichamelijke integriteit geschonden is. Ingewikkeld is dat de grens daarbij door verschillende mensen anders wordt gelegd. Dat heeft te maken met oordelen en waarden ten aanzien van seksualiteit, lichamelijkeheid en kuisheid. Wat vind je normaal en wat laat je toe. In alle gevallen gaat het erom dat iedereen er recht op heeft dat er respectvol wordt omgegaan met haar of zijn lichaam en dat er geen sprake mag zijn van dwang. Soms gaat het er ook om hoe je je grenzen aan geeft.

Wanneer iemand melding doet is daar dikwijls veel aan voorafgegaan en hebben mensen al een hele tijd geworsteld met de intimidatie. Die meldingen komen vrijwel uitsluitend van vrouwen, die aangeven dat zij met een bepaalde dwang door mannelijke collega's of leidinggevendens fysiek zijn benaderd, en dat hun grens daarbij is overschreden: het gaat zelden om een eenmalige gebeurtenis. De meldsters zijn vrijwel altijd geestelijk erg aangeslagen. Zij vragen zich vaak af of ze wel duidelijk genoeg hebben

gezegd van dat gedrag niet gediend te zijn, en of ze zelf iets onbedoeld uitgelokt kunnen hebben.

Bij de KLPD wordt de meldster serieus genomen: naar haar verhaal wordt geluisterd en samen met haar gekeken naar wenselijke vervolgstappen en ondersteuning. Essentieel is dat de meldster bepaalt wat er wel en niet gaat gebeuren. Daarbij is het van belang in beeld te krijgen wat de meldster zelf al heeft ondernomen om de intimidatie te stoppen. De ondersteuning legt nadruk op de kracht en autonomie van de meldster. Soms besluit de meldster om een gesprek aan te gaan met de dader en is de vertrouwenspersoon daarbij als procesbewaker. Dat kan verhelderend werken voor alle partijen: het komt voor dat een dader overschrijding van grenzen ontkent en "geen idee heeft waarover het gaat", maar er zijn ook mannen die in deze confrontatie verantwoordelijkheid voor hun gedrag kunnen nemen en excuses aanbieden. In die gevallen hadden zij dikwijls slecht in de gaten dat de meldster hun gedrag als intimiderend en bedreigend ervaren heeft. Wanneer de meldster daarvoor toestemming geeft licht de Centrale Vertrouwenspersoon ook de leidinggevende van de meldster in: op die manier kan er preventief worden opgetreden, want iemand met intimiderende patronen richt zich hiermee zelden op een enkele persoon.

schrijdende gedrag wordt gestopt. Maar lang niet overal zijn vertrouwenspersonen en in een aantal situaties zijn daders heel lastig aan te pakken. Bij stalking of belaging bijvoorbeeld kunnen de daders een straatverbod opgelegd krijgen en sommige slachtoffers worden thuis toegerust met een elektronisch alarmsysteem. Dat helpt een beetje,

maar veel slachtoffers voelen zich dikwijls vogelvrij buiten hun huis en straat. Wie het verhaal van Z leest begrijpt dat zij zich in Nederland nog niet echt veilig voelt. Zij weet dat haar ex-man nog steeds naar haar op zoek is en ze is daarom als het ware ondergedoken. De ex-man van Z onderneemt acties, zoals het verspreiden van een foto van Z in bepaalde

Z groeide op in Afghanistan, in een kleine middenstandsfamilie met vijf kinderen (een halfzus uit het eerste huwelijk van de vader, twee broers, Z en een jongere zus). De vader van Z werd op jonge leeftijd ernstig ziek, haar moeder was streng moslim en werd aanhanger van de Taliban. Door de ziekte van haar vader was er weinig geld en de jongste broer moest zijn opleiding opgeven om het gezinsinkomen te verdienen (de oudste zoon was al getrouwd en had een eigen gezin te onderhouden). Z blonk uit op school, droomde ervan arts te worden, maar ontdekte al op 6-jarige leeftijd dat van haar moeder weinig steun was te verwachten. Zij noemt haar vader een goede man en haar moeder een domme vrouw met weinig kennis. Haar vader kwijnt weg en heeft binnenshuis nauwelijks inbreng, dus als Z 18 jaar is wordt zij door haar moeder uitgehuwelijkt. Haar man wordt geschikt gevonden omdat hij lid van de Taliban is. Elke verschrikking die Z kon bedenken werd bewaarheid: zij werd aan huis gebonden, had geen zeggenschap over haar eigen lichaam, geen enkele bewegingsvrijheid, mocht geen vrienden hebben, mocht niet lezen of studeren, beschikte over geen rooie cent en moest vooral hard werken voor zijn familie. "Ik was als een slaaf, het was geen leven, ik probeerde er door vriendelijk te zijn iets van te maken maar het lukte niet. Mijn man was een slechte man. Ik probeerde de eerste jaren drie keren om te vluchten en een echtscheiding te krijgen, en een keer heb ik een maand

thuis gewoond bij mijn moeder. Maar een weggelopen vrouw is een schande voor de (moslim) familie, dus mijn moeder stuurde mij weer terug. Nu voelde mijn man zich nog sterker omdat hij wist dat ik nergens meer heen kon en mijn eigen moeder mij in de steek liet. Toen ik zwanger raakte en mijn oudste kind werd geboren dacht ik dat mijn kansen verkeken waren om ooit nog een leven op te bouwen voor mezelf. Ik verloor mijn levenslust, maar bleef een sprankje hoop houden en dacht: er komt een dag dat ik ga vliegen..." Z richt zich daarna volledig op haar kind en doet haar uiterste best het gezinsleven harmonieus te laten verlopen. Desondanks wordt ze meerdere keren geslagen en een keer belandt zij met ernstige nekkklachten en deels verlamd voor een maand in het ziekenhuis. Uiteindelijk, na de geboorte van een tweede kind en na 10 jaar huwelijk weet Z een scheiding te forceren. Haar man wilde opnieuw trouwen, maar daaraan niet te veel geld besteden, en omdat Z als echtgenote niets te verwijten viel, kwam een echtscheiding die zij aanvraagde hem beter uit dan een echtgenote erbij. Als gescheiden vrouw in Afghanistan, zonder diploma's had Z geen schijn van kans. Bovendien had haar huwelijk zo'n impact op haar gehad dat ze maanden ziek is geweest. "Ik was psychisch kapot, in eerste instantie probeerde ik voor de kinderen te zorgen, maar ik werd bedreigd door mijn ex man en zijn broers. Ik moest het opgeven voor hun en mijn eigen veiligheid". Hoewel zij werkte, moederde, leerde en studeerde moest ze genoegen nemen met weinig salaris. Het kwam

meerdere keren voor dat zij in een nieuwe baan haar biezen moest pakken zonder een cent salaris te hebben gezien omdat zij seksueel belaagd werd door bazen of mannelijke collega's. Toen zij opnieuw in contact kwam met wat zich liet aanzien als een fatsoenlijke man trouwde zij in de hoop zo een oplossing te vinden en weer voor haar kinderen te kunnen zorgen. Toen bleek dat deze man haar voor de gek had gehouden en Z zijn vijfde vrouw was, is ze vier maanden later al weer gescheiden. Haar derde huwelijk brengt haar naar Nederland maar is ook een vergissing. Eenmaal in Nederland ontpoet hij zich als een gewelddadige, leugenachtige en aan opium verslaafde man. Hij wantrouwt haar, achtervolgt haar en maakt het haar erg lastig om de verplichte inburgeringscursus te volgen. Wanneer hij op een avond uit zijn dak gaat bellen de gealarmeerde burens de politie. Z is op dat moment al zo mishandeld dat zij bijna geen adem meer kan halen en wordt door de politie naar een ziekenhuis gebracht. Daarna krijgt zij schuiladressen via kerk en vrouwenopvang. Na een jaar bij Blijf van mijn lijf heeft Z een andere identiteit aangenomen, is zij Y geworden en heeft een opleiding gevolgd. Y is in Nederland in staat zelfstandig een leven op te bouwen en haar oudste kind woont weer bij haar. Ik ken Z al een tijdje als een moedige vrouw die op dit moment meer dan ooit een eigen leven heeft opgebouwd, maar wanneer ik haar vraag hoe het met haar gaat, zegt ze nooit "goed".

kringen, die een bedreiging vormen. De bedreiging op zich wordt door haar als aantasting van haar lichamelijke integriteit ervaren, en is een stressfactor die haar bewegingsvrijheid en leefruimte inperkt.

XYZ

Op dit moment is er een veelheid aan problematiek die noch curatief noch preventief voldoende wordt aangepakt. Het maatschappelijke vraagstuk in zijn geheel vraagt om meer: meer onderzoek, een duidelijkere probleemanalyse en meer beleid. Hoewel de inzichten groeien is er vooralsnog onduidelijkheid over de omvang van de schending van lichamelijke integriteit en over de impact ervan op slachtoffers, daders en alle andere betrokkenen uit de omgeving. Niet alles kan het beste via ons rechtssysteem worden aangepakt: juist omdat er zoveel normen en waarden meespelen, zijn voorlichting, training en dialoog wegen naar bewustwording die een goed preventief effect kunnen sorteren.

Wat lastig is, is dat we achteraan moeten beginnen bij Z in plaats van A. Het ontrollen van de kluwen, het recht zetten, het genezen, het herstellen van misstanden: het kan pas nadat er veel te veel heeft plaatsgevonden en tenminste een deel van de problemen zichtbaar zijn geworden. Vooralsnog richt de aandacht zich erop om de problematiek zichtbaar te maken. Vervolgens is het de kunst om onze kennis te gebruiken om eerder in te kunnen grijpen en vroegtijdig te signaleren, om geweldscirkels eerder te doorbreken en dus een effectief preventief beleid te voeren. Dat kan duur lijken en vraagt zeker om een langetermijninvestering, maar het kan enorm veel maatschappelijke kosten besparen. ■

Brigitte Theeuwen is directeur van Enzovoort.

De rode draad

De belangenvereniging voor prostituees verstaat onder lichamelijke integriteit dat een prostituee uit vrije wil voor het vak heeft gekozen en dat zij zelf mag bepalen hoeveel, hoelang en aan welke klant zij seksuele diensten verleent. In het rapport *Rechten van prostituees* staat ook te lezen dat een prostituee op elk moment een klant mag afwijzen en kan stoppen met prostitueren. Seks wordt alleen toegestaan tussen meerderjarigen die vrijwillig seksuele relaties met elkaar aan gaan, wanneer lichamelijk en psychische

integriteit niet worden geschonden. Gebeurt dit wel dan is er in meer of in mindere mate sprake van een zedenmisdrijf. De Rode draad ziet zelfstandig ondernemerschap als een pré wanneer het om integriteit gaat: wanneer een prostituee onder een exploitant werkt zal deze in veel gevallen meer dan de helft van de opbrengst krijgen en er dus veel belang bij hebben dat de prostituee haar grenzen verlegt, langer werkt, meer klanten afwerkt etc. In die gevallen is integriteit moeilijk te handhaven.

Daniel Polman, 17 jaar, VWO eind-

examenleerling en enthousiast theatersporter: "Lichamelijke integriteit? Wat ik daarvan vind... Vorige week heb ik

met theatersporters van school opgetreden op een studiedag voor hulpverleners in de Pompekliniek (TBS inrichting Nijmegen). Ging over grensoverschrijdend gedrag. Dacht ik: dat is mooi, ga je je grenzen verleggen, niet vastroesten maar iets nieuws durven en uitproberen. Horizonverbreding. Positief dus. Blijkt het helemaal foute boel te zijn. Bedoelen ze de grenzen van anderen overschrijden, en dus eigenlijk hun lichamelijke integriteit aantasten." Na enige mijmeringen en een diepe ademhaling vervolgt Daniel: "Dus het heeft te

maken met anderen die jou lichamelijk iets aandoen, maar ook met hoe je zelf met je lichaam omgaat. En daarin vind ik dat je wel ruimte moet hebben om iets uit te proberen en een fout te maken en natuurlijk van te leren. Maar het kan ook weer zijn dat je zo in de war raakt dat je niet meer weet wat goed voor je is. Elke week of dag dronken worden bijvoorbeeld. Best filosofisch vraagstuk eigenlijk. Nu ik erover nadenk zou ik zeggen dat lichamelijke integriteit de grens is tussen je eigen inschattingsvermogen van wat goed is voor je lichaam en dat wat ook daadwerkelijk goed is voor je eigen lichaam. En hoe anderen erop reageren. Het is toch ook iets maatschappelijks, niet alleen iets wat je in je eentje hebt. Ik vind mezelf best integer, ga zorgvuldig met mijn lichaam om, sport veel en ben bewust vegetariër..."